

مطالعه اثرات پساب خروجی حوضچه‌های پرورش ماهی منطقه نورعلی بر تغییرات اکسیژن محلول

رودخانه گرگر و ارائه راهکار جهت مدیریت بهینه پساب استخرهای پرورش ماهی

چکیده

در این تحقیق که در سال ۱۳۹۲ انجام گرفت به منظور بررسی اثرات پساب‌های خروجی ۱۵۰۰ حوضچه پرورش ماهی به مساحت ۲۰۰۰ هکتار در منطقه نورعلی (روستایی از توابع بخش مرکزی شهرستان شوشتر در استان خوزستان) که در مجموع دارای ۲۳ زهکش بزرگ تخلیه پساب می‌باشد، بر خصوصیات و کیفیت آب رودخانه گرگر واقع در حدفاصل شهرستان شوشتر تا بند قیر (در ۵۵ کیلومتری شمال شهر اهواز) صورت گرفته است. پس از شناسایی کلیه منابع آلاینده اصلی، اطلاعات کمی و کیفی ایستگاه‌های مورد مطالعه استخراج و مورد بررسی قرار گرفت. کاهش منحنی اکسیژن محلول از ۷/۰۷ میلی‌گرم در لیتر به ۳/۲۷ میلی‌گرم در لیتر، نمایانگر آلودگی آب حاصل از ورود پساب خروجی حوضچه‌های پرورش ماهی به رودخانه گرگر می‌باشد و با توجه به افزایش تدریجی اکسیژن محلول به میزان ۴/۰۳ میلی‌گرم در لیتر در پایین دست رودخانه، گویای خود پالایی تدریجی رودخانه بوده و نشان از کاهش بار آلودگی دارد. به‌طور کلی تأثیر پساب حوضچه‌های پرورش ماهی بر کیفیت رودخانه در بازه‌های مختلف کاملاً مشهود بود و حداقل زمان بحرانی (t_c)، مقدار کمبود بحرانی اکسیژن (D_c) و محل آن در پایاب نقطه تخلیه (X) به ترتیب ۲/۶۴ روز، ۵/۲۳ میلی‌گرم در لیتر و ۴۵/۶۱۹ کیلومتر به دست آمد. با این وجود با توجه به قدرت خود پالایی رودخانه در ایستگاه آخر در پایین دست، کیفیت نسبتاً قابل قبولی حاصل می‌گردد. در نهایت بهبود کیفیت آب رودخانه گرگر در گرو مدیریت صحیح پساب کاربری‌های مختلف و کاهش بار آلودگی آن‌ها می‌باشد.

واژگان کلیدی: رودخانه گرگر، پساب حوضچه‌های پرورش ماهی، تغییرات اکسیژن محلول، خود پالایی رودخانه.

مقدمه

رودخانه‌ها به‌عنوان یکی از مهم‌ترین منابع تأمین و انتقال آب مصرفی بخش‌های صنعت، کشاورزی و مصارف شهری از اهمیت خاصی برخوردارند (Majnunian, 1998). حفظ کیفیت منابع آب به‌منظور تأمین آب آشامیدنی، ارتقاء فعالیت‌ها و کاربری‌های تفریحی و ایجاد یک اکوسیستم مناسب برای ماهیان و حیات وحش مستلزم کیفیت بالای آب رودخانه می‌باشد. به همین دلیل، آگاهی از روند تغییرات کیفی آب رودخانه‌ها همراه با شناسایی عوامل آلودگی آن، از اهمیت بسیاری برخوردار می‌باشد (Jafari Salim, 2009).

با توجه به افزایش جمعیت و نیاز روزافزون مردم به مواد غذایی بخصوص مواد پروتئینی و اشتیاق به مصرف ماهی و همچنین محدودیت ذخایر طبیعی ماهی، کار تولید و پرورش ماهی در جهان بسیار مورد توجه قرار گرفته است (سهرابیان و همکاران، ۱۳۸۸). ولی باید توجه داشت که احداث و ایجاد بی‌رویه و بدون مطالعه این کارگاه‌ها می‌تواند اثرات زیست‌محیطی را در برداشته باشد و پساب حاصل از فعالیت این کارگاه‌ها باعث تغییر کیفیت آب‌های پذیرنده شود (حاج حریری و مجد، ۱۳۷۶). از آنجاکه تاکنون استاندارد معینی جهت فاضلاب خروجی کارگاه‌های پرورش ماهی

صادق قاسمی^۱

رویا مافی غلامی^{۲*}

۱. باشگاه پژوهشگران جوان و نخبگان، واحد اهواز،

دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران

۲. گروه محیط‌زیست (مهندسی محیط‌زیست)، واحد

اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران

* مسئول مکاتبات

r.gholami@iauhvaz.ac.ir

کد مقاله: ۱۳۹۵۰۲۰۰۲۶

تاریخ دریافت: ۱۳۹۳/۰۶/۱۶

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۳/۱۱/۰۴

این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی

ارشد می‌باشد.

وجود نداشته، لذا این امر سبب گردیده است تا به‌دوراز هرگونه ضابطه‌ای بر تراکم مراکز پرورش ماهی به‌ویژه در مسیر رودخانه‌هایی که بخشی از آب آن‌ها در حال حاضر برای شرب مورد استفاده قرار می‌گیرد، اضافه شود (Arjmandi *et al.*, 2007). با توجه به آنکه دستیابی به مقدار معینی از تولید در محیط‌های آبی مستلزم صرف مواد غذایی در مراکز پرورش ماهی می‌باشد، مواد غذایی مصرف نشده همراه با فضولات و مواد دفعی آزیان و سموم و داروهای مورد استفاده شامل کود حیوانی، کود فسفات، آمونیوم، کود ازت، سبب کاهش شدید کیفیت آب می‌گردند (Bagherian *et al.*, 2010). پساب این استخرها معمولاً موجب افزایش میزان آمونیوم، نیتريت، نیترات و اورتوفسفات آب رودخانه می‌شود (Camargo *et al.*, 2011) و از طرف دیگر موجب تغییر میزان اکسیژن محلول آب رودخانه می‌گردد (Dams and Bregheim, 2011). در طول مسیر حرکت رودخانه معمولاً با توجه به شرایط فیزیکیوشیمیایی و ارگانیکی آب رودخانه، بخش قابل توجهی از آلودگی‌ها به تدریج کاسته می‌شود؛ بنابراین ظرفیت خود پالایی رودخانه از عوامل مهمی است که تراکم آبی‌پروری را در بخش‌های مختلف رودخانه تعیین می‌نماید (Tayebi, 2012). استانداردهای کیفیت آب اغلب اوقات بر اساس حفظ و کنترل غلظت اکسیژن محلول هستند که چرخه طبیعی در رود را حفظ خواهد کرد، درحالی که از فواید ظرفیت‌های مشابه نیز استفاده خواهد کرد. بر اساس استاندارد سازمان محیط‌زیست، پساب خروجی که به منابع آب‌های سطحی الحاق می‌شود، نبایستی دارای مقدار اکسیژن محلول کمتر از ۲ میلی‌گرم در لیتر باشد (سازمان حفاظت محیط‌زیست ایران، ۱۳۷۸).

تحقیقات متعددی در این زمینه تاکنون صورت گرفته است، Nhan و همکاران (۲۰۰۸) در تحقیقی ارتباط بین کارایی اقتصادی و اثرات محیط‌زیستی میزان مواد مغذی مصرفی برای تولید ماهی را در چندین استخر پرورش ماهی در کشور ویتنام ارزیابی کرده و نتیجه گرفتند که افزایش تولید، با کاهش غلظت اکسیژن محلول در آب، افزایش مقادیر ازت، فسفر، مواد معلق پساب و رسوب کف استخر ارتباط مستقیم دارد. در بررسی کیفیت پساب استخرهای ماهی منطقه کلم و تأثیر آن بر آب پذیرنده که توسط سهرابیان و همکاران (۱۳۸۸) انجام گرفت که کیفیت آب پس از وارد شدن پساب به آن، از عالی به خوب تنزل یافت. در پژوهشی دیگر با عنوان بررسی اثرات پساب مزارع پرورش ماهی قزل‌آلا بر خصوصیات فیزیکیوشیمیایی آب رودخانه زاینده‌رود که توسط حاتمی (۱۳۸۷) انجام گرفت، کیفیت آب در ۵۰ متر پایین دست رودخانه و به مقدار اندک در یک کیلومتری پایین دست کاهش یافته است. در بررسی اثرات پساب‌های خروجی حوضچه‌های پرورش ماهی قزل‌آلا که توسط طالبی و درخشنده (۱۳۸۵) انجام گردید، از ۵ ایستگاه مورد بررسی در پایین دست، تنها ایستگاه شماره ۵ گویای خود پالایی رودخانه بوده است، همچنین در بررسی اثرات فاضلاب مزارع پرورش ماهی سرد آبی بر روی زیستگاه‌های طبیعی منطقه جاجرود که اعرابی (۱۳۷۲) گزارش کرد اختلاف معنی‌داری بین گونه‌های شاخص آب‌های تمیز در ایستگاه‌های مختلف وجود نداشته است؛ و در نهایت در مطالعه‌ای تحت عنوان بررسی اثرات پرورش ماهیان کپور بر محیط‌زیست که توسط طلوعی گیلانی (۱۳۷۲) انجام گرفت نشان داد که بین آب ورودی و خروجی مرکز تکثیر و پرورش ماهی از نظر فاکتورهای اکسیژن محلول، درجه حرارت و غیره اختلاف معنی‌داری وجود داشته است.

رودخانه گرگر یکی از منابع آب شیرین شهرستان شوشتر تا بند قیر (در ۵۵ کیلومتری شمال اهواز)، شاخه شرقی رودخانه کارون بوده که در شمال احداث شده است که پساب ناشی از فعالیت آن‌ها باعث آلودگی آب این رودخانه می‌گردد. هدف از این تحقیق بررسی توان خود پالایی و تغییرات اکسیژن محلول رودخانه گرگر در برابر ورود پساب‌های ناشی از حوضچه‌های پرورش ماهی به آن می‌باشد.

مواد و روش‌ها

رودخانه گرگر واقع در حدفاصل شهرستان شوشتر تا بند قیر (در ۵۵ کیلومتری شمال اهواز)، شاخه شرقی رودخانه کارون بوده که در شمال شهر شوشتر توسط بند میزان از شاخه غربی آن یعنی شطیط جدا شده و با عبور از شوشتر و طی مسافتی حدود ۷۸ کیلومتر و با مسیر پریچ‌وخم در محل بند قیر در ۶۰ کیلومتری جنوب شوشتر، مجدداً به شاخه شطیط و دز پیوسته و کارون بزرگ را تشکیل می‌دهد. این رودخانه از لحاظ موقعیت جغرافیایی بین طول ۴۸' ۴۸" تا ۴۹' ۲۰" شرقی و عرض جغرافیایی ۳۱' ۳۱" تا ۳۲' ۴۰" شمالی واقع شده است. حداکثر مطلق درجه حرارت در این منطقه برابر ۵۲/۵ درجه سانتی‌گراد (مردادماه) و حداقل مطلق برابر ۴ درجه سانتی‌گراد (بهمن‌ماه) می‌باشد (Department of water and

(power Ahvaz, 2004). این رودخانه ضمن تأمین آب شرب شهرستان شوشتر، هفتگل، بخشی از رامهرمز و روستاهای آن، در زمره یکی از قطب‌های بزرگ پرورش ماهی استان بشمار می‌آید (Jafari Tabard *et al.*, 2007). به‌گونه‌ای که حدود ۱۵۰۰ حوضچه پرورش ماهی در اطراف این رودخانه با وسعت حدوداً ۱۵۰۰ هکتار، آب مصرفی خود را از آن تأمین می‌نمایند. همچنین از آب این رودخانه برای سایر مصارف مانند کشتارگاه شوشتر و تصفیه‌خانه سید حسن استفاده می‌شود. از این رو این رودخانه برای بسیاری از سازمان‌ها و نهادها مانند شیلات، وزارت نیرو، جهاد کشاورزی، آب و فاضلاب و مردم منطقه از اهمیت خاصی برخوردار است (Jafarzadeh, 2006). محدوده مطالعات شامل مسیر رودخانه در فاصله بند میزان در شوشتر تا بند قیر می‌باشد.

شکل ۱: موقعیت رودخانه گرگر در منطقه.

نمونه‌برداری‌ها در فصل بهار به این صورت انجام گرفت که بعد از انتخاب بهترین موقعیت ایستگاه‌های مناسب جهت نمونه‌برداری قسمتی از رودخانه گرگر در محدوده روستای نورعلی (روستایی از توابع بخش مرکزی شهرستان شوشتر در استان خوزستان) که در مجموع ۵ ایستگاه شامل ایستگاه بند میزان (بالادست رودخانه) و ۴ ایستگاه خروجی پساب‌های حوضچه‌ها که به‌صورت مجزا می‌باشند (در قسمت بالادست، مکانی که عاری از ورود آلاینده آبی باشد و در قسمت زهکش‌ها، نقطه خروجی پساب به رودخانه انتخاب گردید) پارامترهای BOD_5 ، DO و دما موردسنجش و اندازه‌گیری قرار گرفتند و با توجه به پارامترهای به‌دست‌آمده و روابط محاسباتی موجود، منحنی افت اکسیژن جهت بررسی و مقایسه با مقدار استاندارد محاسبه و ترسیم گردید. لازم به ذکر است که تمامی نمونه‌برداری‌ها حداقل سه بار تکرار گردید و میانگین نتایج مورد استفاده قرار گرفت.

نتایج آزمایشگاهی به‌دست‌آمده از ایستگاه‌ها در جدول ۱ ارائه شده است.

جدول ۱: پارامترهای نتایج به دست آمده از ایستگاه‌ها.

پارامتر	خروجی متوسط حوضچه‌ها			
	بالادست رودخانه ایستگاه ۱	خروجی متوسط حوضچه‌ها ایستگاه ۲	خروجی متوسط حوضچه‌ها ایستگاه ۳	خروجی متوسط حوضچه‌ها ایستگاه ۴
BOD ₅ (میلی گرم در لیتر)	۳/۵	۶۲	۶۰	۶۵
T (درجه سانتی‌گراد)	۲۳	۲۵	۲۴	۲۵
Do (میلی گرم در لیتر)	۸/۶	۲	۲/۵	۲/۳

معمولاً مهم‌ترین نقطه در منحنی افت اکسیژن نقطه‌ای است که در آن غلظت مینیمم وجود دارد، زیرا این نقطه نشان‌دهنده حداکثر تأثیر بر روی اکسیژن به دلیل تخلیه پساب است که جهت تعیین نمودن مقدار اکسیژن بحرانی در جریان آب و محلی که این اتفاق می‌افتد می‌توان از روابط زیر استفاده نمود.

$$tc = \frac{1}{k_2 - k_1} \ln \left[\frac{k_2}{k_1} \left(1 - D_0 \frac{k_2 - k_1}{k_1 \times L_0} \right) \right] \quad \text{رابطه ۱:}$$

$$D_c = \frac{k_1}{k_2} \times L_0 \times e^{-(k_1 \times tc)} \quad \text{رابطه ۲:}$$

$$X = 0.2 \times 86400 \times D_c \quad \text{رابطه ۳:}$$

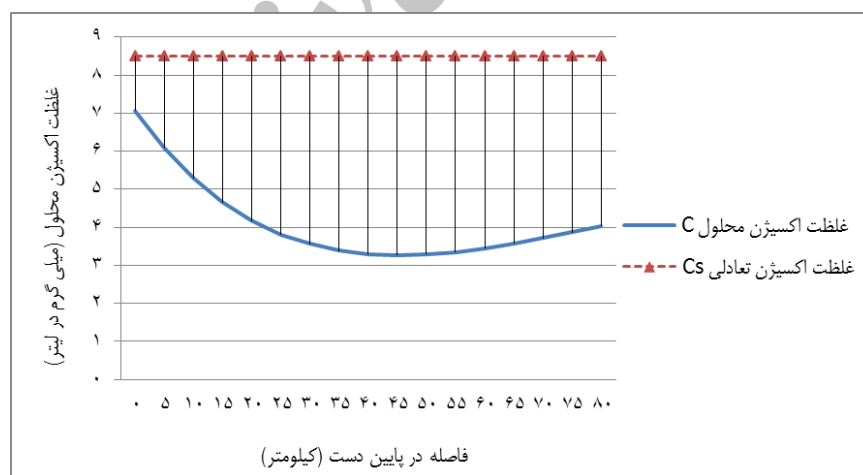
که در روابط بالا، tc: زمان بحرانی برحسب روز، D_c: کمبود بحرانی اکسیژن برحسب میلی‌گرم در لیتر، k₁: ثابت سرعت اکسیژن‌گیری برحسب (زمان/۱)، k₂: ثابت سرعت هواهدی مجدد برحسب (زمان/۱)، L₀: میزان BOD نهایی برحسب میلی‌گرم در لیتر و X: محل کمبود بحرانی اکسیژن در پایاب نقطه تخلیه برحسب کیلومتر می‌باشد.

نتایج

مقادیر محاسبه شده اکسیژن محلول در پایین دست نقطه تخلیه پساب در جدول ۲ و شکل ۲ نمایش داده شده است. همچنین نتایج به دست آمده از محاسبات تعیین مقدار بحرانی اکسیژن محلول با توجه به روابط ۱ تا ۳، در جدول ۳ نمایش داده شده است. با توجه به نتایج نشان داده شده، کاهش منحنی اکسیژن محلول از ۷/۰۷ میلی‌گرم در لیتر به ۳/۲۷ میلی‌گرم در لیتر، نمایانگر آلودگی آب حاصل از ورود پساب خروجی حوضچه‌های پرورش ماهی به رودخانه گرگر می‌باشد.

جدول ۲: مقدار کمبود اکسیژن و غلظت اکسیژن در پایین دست.

فاصله در پایین دست (کیلومتر)	کمبود اکسیژن D (میلی گرم در لیتر)	غلظت اکسیژن C (میلی گرم در لیتر)
۰	۱/۴۳	۷/۰۷
۵	۲/۴	۶/۱
۱۰	۳/۲۱	۵/۲۹
۱۵	۳/۸۴	۴/۶۶
۲۰	۴/۳۳	۴/۱۷
۲۵	۴/۶۹	۳/۸۱
۳۰	۴/۹۴	۳/۵۶
۳۵	۵/۱۱	۳/۳۹
۴۰	۵/۲۰	۳/۳
۴۵	۵/۲۳	۳/۲۷
۵۰	۵/۲۱	۳/۲۹
۵۵	۵/۱۵	۳/۳۵
۶۰	۵/۰۵	۳/۴۵
۶۵	۴/۹۳	۳/۵۷
۷۰	۴/۷۹	۳/۷۱
۷۵	۴/۶۳	۳/۸۷
۸۰	۴/۴۷	۴/۰۳

شکل ۲: منحنی افت اکسیژن.

جدول ۳: نتایج به دست آمده از محاسبات تعیین مقدار بحرانی اکسیژن محلول.

مقدار کمبود بحرانی اکسیژن (میلی گرم در لیتر) Dc	محل آن در پایاب نقطه تخلیه X (کیلومتر)	حداقل زمان بحرانی tc (روز)
۵/۲۳	۴۵/۶۱۹	۲/۶۴

بحث و نتیجه‌گیری

به‌طور کلی تأثیر پساب حوضچه‌های پرورش ماهی بر کیفیت رودخانه گرگر در بازه‌های مختلف کاملاً مشهود بود. علت کاهش منحنی اکسیژن محلول از $7/07$ میلی‌گرم در لیتر به $3/27$ میلی‌گرم در لیتر این است که زمانی که پساب به داخل یک رودخانه تخلیه می‌شود، مواد آلی توسط باکتری‌ها به آمونیم، نترات، سولفات، دی‌اکسید کربن و غیره شکسته می‌شوند. در این فرآیند اکسیژن محلول در آب جهت اکسیداسیون مورد استفاده قرار می‌گیرد و به همین علت، کاهش و نقصان اکسیژن محلول به وجود می‌آید و همان‌طور که در جدول ۳ نشان داده شده است کمترین مقدار کمبود اکسیژن محلول $5/23$ میلی‌گرم در لیتر است که در فاصله $45/619$ کیلومتری از پایاب نقطه تخلیه و زمان بحرانی $2/64$ روزه وقوع پیوسته است که این موقعیت، محل تجمع بیشترین حوضچه‌های پرورش ماهی است که پساب‌های خود را مستقیم وارد رودخانه گرگر می‌نمایند و به همین علت سبب افت شدید اکسیژن محلول آب می‌گردند. در ادامه با توجه به افزایش تدریجی اکسیژن محلول از میزان $3/27$ میلی‌گرم در لیتر به میزان $4/03$ میلی‌گرم در لیتر در پایین‌دست، نشان از کاهش بار آلودگی آب دارد که علت این افزایش تدریجی اکسیژن محلول نیز این است که همان‌طور که مواد آلی تثبیت می‌شود، چرخه طبیعی در فرآیندی که به خود پالایی معروف است مجدداً دارای ثبات خواهد شد که در آن ظرفیت اکسیژن به‌وسیله تهویه توسط باد مجدداً تکمیل خواهد شد. همچنین بیشترین میزان اکسیژن محلول نیز در ابتدای نقطه تخلیه به میزان $7/07$ میلی‌گرم در لیتر به‌دست آمده است که مربوط به آب بالادست رودخانه می‌باشد و هنوز آلودگی خاصی به آن وارد نشده است.

نتایج به‌دست آمده در این تحقیق با نتایج تحقیق سهرابیان و همکاران (۱۳۸۸) با عنوان بررسی کیفیت پساب استخرهای ماهی منطقه کلم و تأثیر آن بر آب پذیرنده، پژوهش حاتمی (۱۳۸۷) با عنوان بررسی اثرات پساب مزارع پرورش ماهی قزل‌آلا بر خصوصیات فیزیکوشیمیایی آب رودخانه زاینده‌رود و همچنین دستاورد پژوهش سلیمانی و همکاران (۱۳۹۰) که نسبت به ارزیابی اثرات محیط زیستی حاصل از پرورش ماهی در استان خوزستان اقدام نمودند تطابق داشت که کیفیت آب پس از وارد شدن پساب به آن، از عالی به خوب تنزل یافت. همچنین نفری یزدی و همکاران (۱۳۹۰) تغییرات غلظت پارامترهای نیتريت، نترات، آمونیم، فسفات و سولفید آب در محل ورودی و خروجی شش مزرعه پرورش ماهی قزل‌آلا و اثرات پساب خروجی آن بر رودخانه هراز را به مدت ۱۲ ماه ارزیابی کرده و نتیجه گرفتند که غلظت مواد مغذی در خروجی کارگاه‌ها بیشتر از ورودی آن‌ها بوده و پارامترهای کیفی آب در پایین‌دست آن اختلاف معناداری را داشته است.

با توجه به قدرت خود پالایی رودخانه، در ایستگاه آخر واقع در پایین‌دست، کیفیت نسبتاً قابل قبولی حاصل می‌گردد ولی باید به این نکته مهم اشاره کرد که رودخانه‌ها ظرفیت پذیرش و تجزیه مواد آلی مشخص و محدودی را دارند، اگر اکسیژن محلول رودخانه کمتر از 4 میلی‌گرم در لیتر باشد، بدان معنی است که بار آلی وارد شده در رودخانه بیش از توان طبیعی جذب مواد آلی رودخانه می‌باشد. با توجه به نکته فوق و نتایج نشان داده شده در جدول و شکل شماره ۲، در فواصل بین ۲۵ تا ۷۵ کیلومتری از پایین‌دست، مقدار اکسیژن محلول کمتر از 4 میلی‌گرم در لیتر می‌باشد که گویای این موضوع می‌باشد که باید از توسعه بیشتر حوضچه‌های پرورش ماهی در اطراف رودخانه گرگر و بخصوص در این مناطق جدا پرهیز نمود. همچنین جهت مدیریت بهینه پساب استخرهای پرورش ماهی موارد متعددی می‌بایست مورد توجه باشند. برخی از این موارد عبارت‌اند از:

۱- تهیه اطلاعات کافی از ویژگی‌های فیزیکوشیمیایی و میکروبی آب رودخانه:

به‌منظور رعایت تراکم مناسب احداث استخرهای پرورش ماهی با توجه به پتانسیل رودخانه و همچنین کاهش آلودگی آب رودخانه لازم است قبل از احداث استخرهای پرورش ماهی، بررسی‌های لازم در خصوص ویژگی‌های کمی و کیفی آب رودخانه صورت گیرد. در این صورت بااطلاع از ظرفیت خود پالایی رودخانه، می‌توان اثرات مخرب پساب استخرها بر آب رودخانه را حتی‌الامکان کاهش داد.

۲- آموزش مالکان و کارگران استخرهای پرورش ماهی:

اعمال مدیریت مناسب جهت افزایش راندمان اقتصادی و کاهش اثرات زیست‌محیطی استخرهای پرورش، نیازمند ارتقاء دانش فنی بهره‌برداران این حرفه می‌باشد. استفاده از غذاهای سالم و تازه، رعایت فواصل غذایی به میزان کافی، رعایت بهداشت استخرها و آگاهی از عوامل بیماری‌زای

ماهیان از جمله مواردی است که در صورت آگاهی و رعایت آن‌ها می‌تواند در افزایش تولید و راندمان اقتصادی مؤثر بوده و در کاهش میزان مواد آلاینده در پساب استخرها بسیار مؤثر باشد.

۳- تعیین استاندارد مناسب و قطعی برای پساب خروجی استخرهای پرورش ماهی:

در اغلب کشورهای دنیا پساب استخرها و مزارع پرورش ماهی نیز همانند پساب صنایع کوچک و بزرگ دیگر تحت نظارت سازمان‌های دولتی یا خصوصی است که قوانین، استاندارد اجباری را برای آن‌ها به اجرا می‌گذارند. در کشور ما نیز برای پساب خروجی اغلب واحدهای صنعتی و تولیدی استاندارد مشخصی وجود دارد که لازم است برای پساب استخرهای پرورش ماهی نیز این موضوع به صورت جدی‌تر مورد بررسی قرار گیرد تا ضمن تدوین استاندارد مناسب، رعایت این استاندارد توسط واحدهای پرورش ماهی اجباری گردد.

۴- نظارت کافی بر فعالیت استخرهای پرورش ماهی:

با نظارت مستمر و لازم بر فعالیت این گونه استخرها، مالکان آن‌ها ملزم به رعایت استانداردهای خروجی پساب می‌گردند. در این صورت ضمن کاهش میزان آلاینده‌های پساب‌ها، رضایت کشاورزان منطقه نیز که استفاده‌کنندگان اصلی آب رودخانه می‌باشند فراهم شده و از معضلات اجتماعی فعالیت استخرهای پرورش ماهی نیز تا حدود زیادی کاسته می‌شود.

۵- اتخاذ سیاست‌های تشویقی و تنبیهی مناسب برای مالکان استخرهای پرورش ماهی:

چنانچه مالکان واحدهای صنعتی با توجه به میزان رعایت استانداردهای خروجی پساب‌ها، مورد بازخواست قرار گرفته و با توجه به موضوع، به نحو مناسب تشویق یا تنبیه شوند این موضوع یقیناً نقش مؤثری در رعایت کیفیت فیزیکوشیمیایی، میکروبی و استانداردهای این گونه پساب‌ها داشته و بدیهی است که کاهش معضلات زیست‌محیطی بعدی را به دنبال دارد.

۶- ترویج فرهنگ استفاده از پساب استخرهای پرورش ماهی در آبیاری مزارع کشاورزی:

بررسی‌ها نشان می‌دهد چنانچه استانداردهای بهداشتی و زیست‌محیطی در استخرهای پرورش ماهی رعایت شود استفاده از پساب خروجی از این استخرها به‌ویژه به صورت مختلط با آب رودخانه یا چاه جهت آبیاری اغلب گیاهان مفید بوده و موجب افزایش راندمان تولید می‌گردد. لذا بخشی از فرآیند مدیریت بهینه در استفاده از پساب‌های استخر ماهی در گرو وجود باور عمومی در خصوص پتانسیل استفاده از این گونه پساب‌ها در میان کشاورزان می‌باشد.

۷- تقلیل مشکلات احتمالی زیست‌محیطی با اتخاذ سیاست‌های مناسب:

لازم است در کشور بررسی‌های دقیقی به منظور کاهش تولید باقیمانده جامد مواد غذایی موجود در کف استخرهای ماهی و همچنین استفاده مجدد از آن‌ها انجام پذیرد. کما آن‌که برخی از محققین جهت کاهش مشکلات زیست‌محیطی ناشی از تولید باقیمانده جامد مواد غذایی در استخرهای ماهی راه‌هایی را نظیر استفاده از تکنولوژی پاک و کاهش این مواد در مبدأ و همچنین تبدیل آن‌ها به محصولات جانبی و قابل استفاده بعدی مانند مواد غذایی قابل استفاده برای بعضی حیوانات اهلی و سایر محصولات مغذی سالم پیشنهاد نموده‌اند.

۸- توجه کشاورزان منطقه در راستای کاهش مشکلات اجتماعی:

در اغلب موارد کشاورزان منطقه که خود را مالکان اصلی آب می‌دانند طبیعی است که از اثرات نامطلوب فعالیت کارگاه‌های پرورش ماهی بر آب رودخانه نگران باشند. بررسی‌ها نشان می‌دهد در حین احداث و بهره‌برداری استخرهای پرورش ماهی، کشاورزان در بعضی موارد واکنش‌های تندی را نسبت به موضوع نشان داده و این امر موجب ایجاد اختلافاتی بین کشاورزان و مالکان استخرها می‌گردد. قطع آب استخرها، حتی ریختن کلر به داخل استخرهای حاوی ماهی و... نمونه‌هایی از عکس‌العمل‌های برخی از کشاورزان می‌باشد. در این حالت می‌بایست با افزایش اطلاعات آن‌ها به نحوی عمل شود تا ضمن رعایت موارد زیست‌محیطی از سوی مالکان استخرهای پرورش ماهی، مشکلات اجتماعی تابعه به حداقل برسد.

۹- لزوم پایش و بررسی اثرات استخرهای پرورش ماهی به رودخانه:

برای تحقیق پیرامون میزان اثرات زیست‌محیطی ناشی از ورود پساب به آب رودخانه، لازم است تعدادی از رودخانه‌های استان به صورت تصادفی انتخاب و به صورت دوره‌ای مورد بررسی قرار گیرند. این بررسی‌ها می‌تواند جهت دسترسی به اهداف ذیل انجام شوند:

- بررسی تغییرات کیفی آب رودخانه (فیزیکی، شیمیایی و میکروبی) در اثر ورود پساب استخرهای پرورش ماهی.
- بررسی میزان خود پالایی رودخانه در قسمت‌های مختلف رودخانه.
- پیدا نمودن راهکارهایی به منظور کاهش اثرات زیست‌محیطی پساب استخرهای پرورش ماهی بر آب رودخانه.

بدین ترتیب می‌توان تغییرات کمی و کیفی آب رودخانه را قبل و بعد از احداث استخرهای پرورش ماهی مورد بررسی قرارداد و در مواقع لازم با اعمال مدیریت مناسب، اثرات مخرب زیست‌محیطی را حتی الامکان کاهش داد.

در نهایت بهبود کیفیت آب رودخانه گرگر در گرو مدیریت صحیح پساب کاربری‌های مختلف و کاهش بار آلودگی آن‌ها می‌باشد. بررسی بیشتر کیفیت آب رودخانه گرگر و نظارت بر انتخاب مناطق مناسب جهت احداث حوضچه‌های پرورش ماهی، طراحی سیستم‌های تصفیه پساب حوضچه‌های پرورش ماهی جهت کاهش بار آلودگی پساب ورودی به رودخانه و استفاده از پساب حوضچه‌ها جهت آبیاری اراضی دیم، از جمله پیشنهادهایی است که مستلزم مطالعه بیشتر می‌باشد.

سپاسگزاری

نویسندگان از آزمایشگاه اداره آب و فاضلاب کشت و صنعت امام خمینی (ره) شوشتر به واسطه انجام آزمایش‌های مربوط به این کار تحقیقاتی تشکر می‌نمایند.

منابع

- اعرابی، ر.، ۱۳۷۲. بررسی اثرات فاضلاب مزارع پرورش ماهیان سرد آبی بر روی زیستگاه‌های طبیعی آبزیان (جاجرود). پایان‌نامه کارشناسی ارشد شیلات، دانشگاه تهران، ۹۳ ص.
- سهرابی، ب.، جاوید، ا.، عوض پور، م. و صدوقی، ز.، ۱۳۸۸. بررسی کیفیت پساب‌های پرورش ماهی منطقه کلم و تأثیر آن بر آب پذیرنده با استفاده از شاخص NSF، دوازدهمین همایش ملی بهداشت محیط، تهران، ایران.
- سازمان حفاظت محیط‌زیست ایران، ۱۳۷۸. ضوابط و استانداردهای زیست‌محیطی، انتشارات سازمان حفاظت محیط‌زیست ایران، تهران.
- حاج حریری، ع. و مجد، ن.، ۱۳۷۶. گزارش کوتاه پیرامون احداث واحدهای پرورش ماهی و اثرات کیفی نامطلوب آن بر منابع آب شرب و محیط‌زیست. امور تصفیه‌خانه‌ها و آزمایشگاه‌های آب منطقه‌ای غرب.
- حاتمی، ر.، ۱۳۸۷. بررسی اثر پساب مزارع پرورش ماهی قزل‌آلا بر خصوصیات فیزیکوشیمیایی آب رودخانه زاینده‌رود، پایان‌نامه کارشناسی ارشد شیلات، دانشگاه صنعتی اصفهان، ۱۱۰ ص.
- طلوعی گیلانی، م.، ۱۳۷۲. بررسی اثرات پرورش کپور ماهیان بر محیط‌زیست و فاکتورهای فیزیکوشیمیایی آب استخرهای پرورش ماهی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد آلودگی دریا، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، ۱۰۵ ص.
- طالبی، م. و درخشنده، ر.، ۱۳۸۵. بررسی اثرات پساب‌های خروجی حوضچه‌های پرورش ماهی قزل‌آلا، موسسه تحقیقات شیلات ایران.

Arjmandi, R., Karbasi, A. R. and Mogoyi, R., 2007. Environmental effects of aquaculture in Iran. J Environ Sci Tech, 33: 19-28.

Bagherian Kalat, A., Angoshtari, H., Ghafurian, R. and Nekoei, A. A., 2010. Survey of the effect of fish farms effluent on microbial status of Sarrud Kalat River. Proceedings of the 4th National Conference & Exhibition on Environmental Engineering, pp.11.

Camargo, J.A., Gonzalo, C. and Alonso, A., 2011. Assessing trout farm pollution by biological metrics and indices based on aquatic macrophytes and benthic macroinvertebrates: a case study. *Ecology Indicators*, 11: 911-917.

Dumas, A. and Bregheim, A., 2001. Effluent treatment facilities and methods in fish farming, a review. *Bulletin of the Aquaculture Association of Canada*, 100: 33-38.

Department of water and power, 2004. Annual Reports of water and power. Ahvaz, Khuzestan, Iran.

Jafarzadeh, N., 2006. Studies on qualitative and quantitative Modeling of Gargar River. Environmental studies reports of Poorab consultants and department of water and power.

Jafari Tabar, J., Hemadi, K. and Abasi, L., 2007. Study of quantitative and qualitative variations in Gargar River as one of the Karoon River branches. Proceeding of 1th regional conference on optimal use of Karoon and Zayandrood basin water resources.

Jafari Salim, B., Nabi Bidhendi, G., Salemi, A., Teheryioun, M. and Ardestani, M., 2009. Water quality assessment of Gheshlagh River using water quality indices. *Environmental Sciences*, 2(4): 19-28.

Majnunian, H., 1998. River conservation, biophysical attributions, habitat values and extraction rules. 1st Ed. *Theran.environmental protection organization*, pp.16-22.

Nhan, D. K., Verdegem, M. C. J., Binh, N. T., Duong, L.T., Milstein, A. and Verreth, J. A. J., 2008. Economic and nutrient discharge tradeoffs of excreta-fed aquaculture in the Mekong Delta, Vietnam. *Agric Ecosyst Environ*, 124: 259-69.

Nafari Yazdi, M., Hosseinzadeh Sahafi, H. and Negarestan, H., 2011. Survey of Quality of rainbow trout (*Oncorhynchus mykiss*) farms effluent in Haraz Region. *Proceedings of the 5th National Conference & Exhibition on Environmental Engineering*, pp.12.

Soleimani, N., Ramzi Esmaili, M. and Chelehmal Dezpholnezhad, M., 2011. Survey of environmental effects of fish farming in Khuzestan Province. *Proceedings of the 1th Regional Conference on Environment and pollutants*, pp. 7.

Tayebi, L. and Sobhanardakani, S., 2012. Monitoring of water quality parameters of Gamasiab River and affecting factors on these parameters. *J Environ Sci Tech*, 53: 48-37.